БАШҠОРТ ТЕЛЕ

дәреслегенә эш дәфтәре

ФОНЕТИКА

Телмәр өндәре. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр.

1-се күнегеү. Икенсе күнегеүҙәге текстан алтышар ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡылы һүҙҙәрҙе айырып яҙығыҙ.

2-се күнегеү. Нөктәләр урынына исем барлыҡҡа килерлек итеп һуҙынҡы өндәр өҫтәгеҙ.

б…л, б…ҙ, б…т, к…ҫ, ҡ…ҙ, ҡ…ш, м…л, т…ҙ, м…к, с…р, т…й, т…л, т…н, т…п, т…ш, һ…н, һ…т.

3-сө күнегеү. Түбәндәге һүҙҙәрҙең тәүге, икенсе һәм һуңғы өндәре алмаштыра барып, яңы һүҙҙәр төҙөгөҙ.

ҡаҙ, бер, тал, ай

Өлгө: бар – зар, ҡар, лар, сар, пар, тар, шар, дар;

бар – бер, бир, бор, бөр, бур, бәр;

бар – баҙ, бай, бай, бак, бал, бар, баҫ, бат, бау, баш.

Башҡорт алфавиты. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре.

1-се күнегеү. Һүҙҙәрҙә нисә хәреф, нисә өн икәнлеген яҙығыҙ.

егет –	ҡәләм –
әсәй –	мәсьәлә –
юл –	юлбарыҫ –
япраҡ –	йәнбикә –
китап –	йүнсел –
ямғыр –	ябалаҡ –
донъя –	юлдаш –
егерме –	көньяҡ –

2-се күнегеү. Етенсе күнегеүҙә килеп сыҡҡан әйтемде яҙығыҙ.____________

____

3-сө күнегеү. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре менән дүртәр һүҙ яҙығыҙ.

ә [ә] ____

ө [ө] ____

ү [ү] ____

у [у] ____

ү [ү] ____

ғ [ғ] ____

ҙ [ҙ] ____

ҡ [ҡ] ____

ң [ң] ____

ҫ [ҫ] ____

һ [һ] ____

4-се күнегеү. Тел тураһында ете мәҡәл һәм әйтем яҙығыҙ.

____

____

____

____

____

____

____

____

Сингармонизм.

1-се күнегеү. Түбәндәге һүҙҙәргә ялғау өҫтәп, ике төркөмгә бүлеп яҙ.

белем, кит, ҡолон, тел, ҡайт, бысаҡ, бишек, боролош, алма, үтек, сәйәхәт, эш, өй, сәскә, үлән, болот, төҙөлөш, ойоҡ, көтөү, кеше, бүлмә, баҫыу, урман, ағас.

_________________________________ _________________________________
_________________________________ _________________________________
_________________________________ _________________________________
_________________________________ _________________________________
_________________________________ _________________________________
_________________________________ _________________________________
_________________________________ _________________________________
_________________________________ _________________________________
_________________________________ _________________________________

2-се күнегеү. Һүҙҙәрҙе тәржемә итегеҙ.

Капуста –	кружка –
крупа –	горшок –
ярмарка –	перчатка –
трубка –	корзинка –
табак –	тарелка –
бочка –	карниз –

3-сө күнегеү. Һүҙҙәрҙең сингармоник параллелдәрен яҙығыҙ.

татылдау – тәтелдәү, аҙ –______, ялпаҡ – ___________, аҡрын – ________, һалмаҡ – _________, аҙлап – ________, бысыу – ________, сасаҡ – ________, һуғыу – _________, ярашыу – ________, суҡыу – _______, сирҡаныс – ________, сарылдау – _________, зыңлау – _________, йымылдау – ________, һалбырау – _________, тыҡылдау – _________, тазылдау – ________, бызылдау – _____________

4-се күнегеү. Түбәндәге ҡалып менән һүҙҙәр уйлап табығыҙ.

1) …о…о…____
2) …ө…ө…____
3) …о…о…о…____
4) …ө…ө…ө…____

Ижек.

1-се күнегеү. Түбәндәге һүҙҙәр нисә ижектәр торғанын билдәләгеҙ.

көтөүсе –	утрау –
мәсет –	ваҡыт –
уйын –	донъя –
манара –	әхлаҡ –
Мәҙинә –	дин –
ябалаҡ –	ҡарт –
тәрбиә –	мәсьәлә –
ут –	һыу –

2-се күнегеү. Ижек ҡалыптарына тура килгән икешәр һүҙ яҙығыҙ.

ТҺ	
ҺТ	
ТҺТ	
ТҺТТ	
ТҺ+ ТҺ+ ТҺ	
ТҺТ+ ТҺ +ТҺТ	
Һ +ТҺТ + ҺБ	

3-сө күнегеү. Мәҡәлдәрҙә төшөп ҡалған һүҙҙәрҙе яҙығыҙ.

Ир-егеттең ______________ ил эшендә танылыр.

______________ барҙың – көнө бар.

Аҫыл ______________ алтын тип үлмәҫ, ____________ тип үлер.

Ат туйған ______________ , ир ______________.

______________ яуған ерҙән тыуған-үҫкән ______________ артыҡ.

Биле ныҡтың – ______________ ныҡ, иле ныҡтың – ____________ ныҡ.

__________ барҙа, ир хур булмаҫ, __________ барҙа, ил хур булмаҫ.

__________ барҙың теле бар, __________ барҙың иле бар.

__________ ҡәҙерен белмәгән – башын юғалтҡан.

Баҫым.

1-се күнегеү. Һүҙҙәргә баҫым ҡуйыҡыҙ.

бала	баҫ
балаҡай	баҫҡыс
балаҡайҙар	баҫҡыстар
балаҡайҙарҙы	баҫҡыстарым
балаҡайҙарҙыҡы	баҫҡыстарымдан
балаҡайҙарҙыҡына	баҫҡыстарымдандыр

3-сө күнегеү. Түбәндәге һүҙҙәргә баҫым ҡуйығыҙ.

һаман (килмәне), ҡасан (ҡайта), ҡапыл (күренде), яңы (килде), байтаҡ (эшләне), нисә (тапҡыр).

4-се күнегеү. Кәрәкле һүҙгә логик баҫым ҡуйып, һорауҙарға яуап яҙығыҙ.

Сәлим дуҫы менән лагерҙа ял итте.

1. Сәлим дуҫы менән йәйгеһен ни эшләне?

___

2. Сәлим дуҫы менән йәйгеһен ҡайҙа ял итте?

___

3. Кем дуҫы менән лагерҙа ял итте ?

___

4. Сәлим дуҫы менән ҡасан ял итте?

___

5. Сәлим йәйгеһен кем менән ял итте?

___

5. Ғаилә тураһында ете мәҡәл яҙығыҙ.

___
___
___
___
___
___
___
___

Һуҙынҡы өндәрҙең үҙгәреше

1-се күнегеү. Түбәндәге һүҙҙәрҙең башҡорт телендәге тәңгәллектәрен яҙығыҙ.

стол –	шляпа –
бревно –	скатерть –
скамья –	скирда –
князь –	книга –
клеть –	кровать –
труба –	трубка –

2-се күнегеү. Исемдәрҙән сифаттар яһағыҙ. Ниндәй фонетик үҙгәреш күҙәтелә?

шиғыр –	рәсем –
синыф –	сихыр –
шәхес –	ғилем –

5-се күнегеү. Түбәндәге һүҙҙәрҙә ниндәй үҙгәреш күҙәтелә? Улар ниндәй һүҙҙәрҙән яһалғанын яҙығыҙ.

алмағас	өләсәй
һарут	Арҡауыл
Ҡариҙел	ҡарурман
Яңауыл	ҡарағас
олатай	күҙлут

3-сө күнегеү. Етенсе күнегеүҙәге мәҡәлдәрҙе төҙәтеп яҙығыҙ.

____
____
____
____
____
____
____
____

Тартынҡы өндәрҙең үҙгәреше.

1-се күнегеү. Бирелгән һүҙҙәрҙән, исемдәр, сифаттар, ҡылымдар яһағыҙ, ассимиляция, диссимиляция күренешен билдәләгеҙҙ.

баш		көс	
көй		йыр	
тимер		тоҙ	
ҡом		сәскә	
аҡ		боҙ	

2-се күнегеү. Түбәндәге һүҙҙәрҙең башҡорт әҙәби телендәге варианттарын яҙығыҙ.

Өлгө: тибрәлеү – тирбәлеү.

боралыу	ҡымырҫҡа
ыҡшыу	шатраш
мәйшәйеү	утырыу

3-сө күнегеү. Күплек ялғауҙарының һигеҙ төрлө вариантта килеүенә миҫалдар яҙығыҙ.

______________________________ ______________________________
______________________________ ______________________________
______________________________ ______________________________
______________________________ ______________________________

4-се күнегеү. 3, 4, 5-се күнегеүҙәрҙәге 2-шәр һүҙҙе ҡулланып, һөйләмдәр яҙығыҙ.

____
____
____
____
____
____
____
____
____
____

Орфоэпия.

1-се күнегеү. Төрлө хәрефтәргә өс тиҙәйткес яҙып килегеҙ.

2-се күнегеү. “Дини кеше ниндәй булырға тейеш?” тигән темаға инша яҙығыҙ.

Орфография.

1-се күнегеү. Түбәндәге һүҙҙәргә төшөм килеш (кемде? нимәне?) ялғауҙарын ҡушып яҙығыҙ.

полк___________, штамп___________, календарь___________, киоск_____, кросс_____, Донбасс_____________, отпуск, банк, Ғәли, Орск, лагерь___________, февраль___________, декабрь___________, класс___________, танк___________, тарих___________.

2-се күнегеү. Һандарҙы цифр менән яҙығыҙ.

ике мең ун туғыҙынсы йыл__________________

утыҙынсы ноябрь_________________________

егерме беренсе быуат __________________

егерме беренсе быуаттың егерменсе йылдары __________________

икенсе курс__________________

өсөнсө рәт__________________

дүртәр китап__________________

1-се күнегеү. Дөрөҫ хәрефтәр аҫтына һыҙығыҙ.

(Б,б)өйөк (В,в)атан (Һ,һ)уғышы, (Б,б)ородино һуғышы, (У,у)ҡытыусылар көнө, (Я,я)ңы йыл байрамы, (Ҡ,ҡ)ыҙыл (М,м)айҙан (О,о)ктябрь проспекты, (М,м)илли (Й,й)әштәр театры, (Ҡ,ҡ)ышҡы һарай, (А,а)врора крейсеры, (Ө,ө)фө боҙ аренаһы, (К,к)онгресс-холл, (С,с)алауат һәйкәле.

3-сө күнегеү. Түбәндәге һүҙәрҙе юлдан юлға күсереү өсөн ижектәргә бүлегеҙ. ауылдағы________________, Диниә________, химия____________________, полкта____________________, ҡая________________, яҡын____________________, йыя____________________, ҡуя____________________, таяҡ___________________, аяуһыҙ____________________, Зыя____________________, эне____________________, элек____________________, ылау____________________, еләк____________________, еләҫ____________________, ерҙә____________________, ерән____________________,

ЛЕКСИКА

Лексика тураһында төшөнсә. Һүҙ мәғәнәһе.

1-се күнегеү. Өсөшәр кешенән торған командаларға бүленеп, лексика, лексикология йә һүҙҙәрҙең мәғәнәләре темаһына кластер төҙөгөҙ. Класс алдында сығыш яһағыҙ.

2-се күнегеү. Милләт, ватан тураһында 10 мәҡәл яҙығыҙ.

3-сө күнегеү. Лексика, лексикология һүҙенә синквейн яҙығыҙ.

Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге. Күсмә мәғәнәһе.

1-се күнегеү. Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге темаһына синквейн төҙөгөҙ. Класс алдында уҡып күрһәтегеҙ.

2-се күнегеү 1. Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге темаһына кластер эшләгеҙ.

2. Художестволы әҙәбиәттән күп мәғәнәле һүҙҙәр ҡулланылыуына миҫалдар табып яҙығыҙ.

3. «Дуҫлыҡ» темаһына инша яҙып килегеҙ.

Синоним

1-се күнегеү. Һорауҙарға яҙма яуап бирегеҙ.

2-се күнегеү Иман һәм дин тураһында синонимдар ҡулланылған 5 мәҡәл яҙып алып килегеҙ.

3-сө күнегеү. Иман темаһына синквейн төҙөгөҙ.

Антонимдар

1-се күнегеү. Дүрт командаға бүленеп , *якшылык, яманлык, харам, хәләл* һүҙҙәренә синквейн төҙөгөҙ. Схемаһын дәреслектән ҡарағыҙ.

2-се күнегеү. Түбәндәге мәҡәлдәрҙең буш урынына аҫтына һыҙылған һүҙҙәрҙәң антонимдарын яҙығыҙ.

2-се күнегеү. Яҡшылыҡ һәм яманлыҡ тураһында антонимдары булған 5 мәҡәл яҙығыҙ.

3-сө күнегеү. Антонимдар темаһына кластер төҙөгөҙ.

Омонимдар

1-се кунегеү. Түбәндә бирелгән һүҙбәйләнештәрҙәге һәм һөйләмдәрҙәге лексик омонимдарҙы табығыҙ. Һөйләмдәрҙе киңәйтеп яҙығыҙ.

2-се күнегеү. Һорауҙарға яуап яҙығыҙ .

1. Нимә ул омоним?

2. Омонидарҙың ниндәй төрҙәре бар? Һәр бер төрҙө аңлатып китегеҙ.

3. Омонимдарҙың төрҙәренә миҫал.

4. Омонимдарҙы ҡулланып ҡыҫҡа текст яҙығыҙ.

1-се кунегеү. Оминимдарҙың төрҙәренә һүҙлектән бишәр миҫал һәм һөйләмдәр яҙырға.

Фразелогик берәмектәр

1-се күнегеү. Тест һорауҙарына яҙма рәүештә яуап бирегеҙ**.**

2-се күнегеү. Фразеологизмдарга бишәр миҫал табып килергә.

3-сө күнегеү. Фразеологизмдарҙы ҡулланып, хикәйә уйлап яҙ.

Лексикография

1-се күнегеү. Тексты уҡығыҙ. Аҫтарына һыҙылған һүҙҙәргә һүҙлектән синонимдар табып яҙығыҙ

2-се күнегеү. һ үҙҙәрҙең аңлатмаһын һүҙлектән табығыҙ һәм һөйләм төҙөп яҙығыҙ**.**

3-сө күнегеү. Тексты уҡығыҙ һәм башҡорт теленә тәржемә итегеҙ**.**

4-се күнегеү. Бер һүҙлеккә рецензия яҙырға.

Килеп сығышы яғынан башҡорт теленең лексикаһы

1-се күнегеү. Тексты уҡығыҙ. Интернациональ һүҙҙәрҙе күсереп алығыҙ. Мәғәнәләрен аңлатмалы һүҙлектән ҡарап асыҡлағыҙ.

2-се күнегеү. Үҙләштерелгән һүҙҙәрҙе ҡулланып, ғаилә темаһына ярашлы 5 һөйләм төҙөп яҙығыҙ.

Ө л г ө: Дини һүҙҙәр: *иман*, ...

3-**сө күнегеү.** Тексты уҡып сығығыҙ. Ике төркөмгә бүленегеҙ. Төп башҡорт һүҙҙәренә һәм үҙләштерелгән һүҙҙәргә миҫалдар табып яҙығыҙ.

5-**се күнегеү.** Интернациональ һүҙҙәр ҡулланып диалог төҙөп яҙығыҙ.

Актив һәм пассивлыҡ күҙлегенән хәҙерге башҡорт теленең лексикаһы

1-се күнегеү. “Туғанлыҡ” һүҙенә синквейн төҙөгөҙ.

2-се күнегеү. Матур әҙәбиәттән туғанлыҡ терминдары булған 3 һөйләм табып күсереп яҙығыҙ.

3-сө күнегеү. Атай-әсәйегеҙ профессиялары тураһында мини-инша яҙып килегеҙ. Унда профессионализмдар өҫтөнлөк итһен.

Диалект һүҙҙәр

1-се күнегеү. Һул яҡта әҙәби телдә һүҙҙәр бирелгән. Уң яҡтағы диалект һүҙҙәрен әҙәби телгә тура килтереп ҡуйығыҙ.

2-се күнегеү. Матур әҙәбиәттән диалектта яҙылған 5 һөйләм яҙығыҙ.

3-сө күнегеү. Һеҙҙең яҡта ҡулланылған диалект һүҙҙәрен яҙып килегеҙ. Әсәй тураһында һөйләмдәр төҙөгөҙ.

Иҫкергән һүҙҙәр. Яңы һүҙҙәр

1-**се** **күнегеү.** Һул яҡта терминдар бирелгән. Уң яҡтағы бирелгән миҫалдарға тура килтегеҙ.

2-се күнегеү. Архаизмдар һәм историзмдар булған 5 һөйләм яҙып килегеҙ.

3-сө күнегеү. Берәй яҡын кешегеҙгә ҡылыҡһырлама яҙығыҙ. Неологизмдар, архаизмдар һәм историзмдар ҡулланырға тырышығыҙ.

МОРФОЛОГИЯ
ИСЕМ
Исем тураһында төшөнсә. Исемдәрҙең һан менән үҙгәреүе.

1-се күнегеү. Аңлатҡан мәғәнәләренә ҡарап, исемдәр төркөмсәләргә бүленә. Һәр төркөмсәгә бишәр миҫал уйлап әйтегеҙ.

1. Конкрет предмет, матдә, йән эйәләрен белдергән исемдәр: кеше, үлән, ____

____

2. Төрлө миҙгелде, күренештәрҙе, һауа торошон аңлатҡан исемдәр: көҙ, буран, ____

____

3. Төрлө сифат, үҙенсәлектәр атамаһын аңлатҡан исемдәр: изгелек, ҡартлыҡ,____

____

4. Төрлө эш-хәрәкәт, хәл, мөнәсәбәттәрҙең атамаһын аңлатҡан исемдәр: дуҫлыҡ, көрәш, ____

____

5. Кешеләрҙең һөнәрен, хеҙмәтен белдергән исемдәр: уҡытыусы, игенсе, ____

____

2-се күнегеү. Хаталы юлдарҙы билдәләгеҙ.

Исем һүҙ төркөмө кем? нимә? кемдәр? нимәләр? һорауҙарына яуап бирә.	
Башҡорт телендә предмет атамалары һәр ваҡыт ҙур хәрефтән яҙыла.	
Күплек һанындағы исемдәр кемде? нимәне? һорауҙарына яуап бирә.	
Л, м, н, ң, з, ж хәрефтәренә тамамланған тамырҙарға –дар/-дәр ялғауы ҡушылып күплек формаһы яһала.	
Китапханасы, һатыусы, йыйыштырыусы, тракторсы, хәбәрсе, малсы һүҙҙәре эш-хәрәкәтте белдерә.	
Предмет, кеше, күренеш, төшөнсәләрҙең атамаһын аңлатҡан һүҙ төркөмө *исем* тип атала.	
Исемдәр һөйләмдә һәр ваҡыт эйә булып килә.	
Һаңғырау тартынҡыға тамамланған тамырҙарға –тар/-тәр күплек ялғауы ҡушыла.	

Исемдәрҙең эйәлек һәм хәбәрлек категориялары.

1-се күнегеү. Нөктәләр урынына 2-се зат берлек ялғауҙарын өҫтәп, кәрәк ерҙә килеш ялғауҙарын ҡушып яҙығыҙ.

Ат____ йөрөшлө булһа – тояҡҡа көс,
Ҡатын____ тауышлы булһа – ҡолаҡҡа көс,
Көн____ аяҙ булһа – айға көс,
Көн___ болотло булһа – көнгә көс,
Ил___ йот килһә – мал____ көс,
Ил___ үләт килһә – йән____ көс (Мәҡәл).

(З. Ғүмәрова)

2-се күнегеү. Дөрөҫ яуаптарҙы билдәлә.

1. *Башыбыҙ* һүҙенә ниндәй эйәлек заты ялғауы ҡушылған?
А) 2-се зат берлек
Б) 2-се зат күплек
В) 1-се зат күплек

2. Ҡайһы мәҡәлдә исем эйәлек заты ялғауы ҡабул иткән?
А) Ҡыҙы бар кешегә ҡырҡ яусы килер.
Б) Еңгә – еҙ энә.
В) Килен кеше – сит бауыр.

3. Ниндәй һүҙҙә хата бар?
А) кешеһең
Б) башҡортмын
В) уҡытыусыларбыҙ

4. *Төрөк* һүҙе 2-се зат берлектә нисек була?
А) төрөк
Б) төрөктөр
В) төрөкһөң333

Исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше.

1-се күнегеү. Мәҡәлдәрҙең беренсе өлөшөнә тура килгән дауамын дөрөҫ итеп билдәләгеҙ. Төшөп ҡалған ялғауҙарҙы ҡуйып күсереп яҙығыҙ.

Ир-егеттең эсен.. (ур.-в. к.)	утыҙҙа ҡылыс та ҡоймай.
Ир-егет өй.. (ур.-в. к.) тыуыр,	бөкөрө ҡатын.
Унда уҡ юнмаған –	эйәрле, йүгәнле ат ятыр.
Ире барҙың –	яу.. (ур.-в. к.) үлер.
Булмаҫ ир.. (төб.к.)	көнө бар.

____
____
____
____
____
____
____
____
____

2-се күнегеү. Буш шаҡмаҡтарҙы тултыр.

Килеш	**һорауы**	**миҫалдар**
төп		доға, иман, башҡорт
	кемдең? нимәнең?	доғаның, имандың, башҡорттоң
төбәү	кемгә? нимәгә?	
		доғаны, иманды, башҡортто
	кемдә? нимәлә?	
сығанаҡ		

Сифат. Сифат дәрәжәләре.

Ололаһаң олоно, ололарҙар үҙеңде (Мәҡәл).

1-се күнегеү. Таблицаға таянып, сифаттарҙың аңлатҡан мәғәнәләре тураһында мәғлүмәт бирегеҙ. Тағы ниндәй билдәләр тураһында әйтергә була? Таблицаны миҫалдар менән тулыландырығыҙ.

Сифат предметтың, заттың төрлө билдәләрен белдерә:	
төҫөн	ҡыҙыл яулыҡ, йәшел үлән,
күләмен	бейек тау, оҙон сәс,
тәмен	һутлы алма, әсе лимон,
формаһын	түңәрәк күл, өсмөйөшлө хат,
бер предметта икенсе предметтың булыуын йә булмауын	лимонлы сәй, итһеҙ аш,
кеше һәм хайуандарҙың эске һәм тышҡы сифаттарын	сибәр ҡыҙ, ҡурҡаҡ ҡуян,

2-се күнегеү. Өлгө буйынса үҙегеҙҙең миҫалдарҙы таблицаға яҙығыҙ.

Сифат дәрәжәләре			
төп	**сағыштырыу**	**артыҡлыҡ**	**аҙһытыу**
аҡ	ағыраҡ	ап-аҡ	аҡһыл

Төп һәм шартлы сифаттар.

1-се күнегеү. Тексты иғтибар менән уҡығыҙ. Ҡалын хәрефтәр менән яҙылған сифаттарҙың ниндәй мәғәнә белдереүен билдәләгеҙ. Уларҙы дәрәжәләр менән үҙгәртегеҙ. Һығымта яһағыҙ.

Ожмах сәскәләрен тәрбиәләү серҙәре.

Йома көндәрен йәш ғаилә мотлаҡ мәсеткә барып, өйҙә **тәмле** былау бешереп, **еҙ** самауырҙан сәй эсеп, күстәнәстәр өләшеп үткәрәләр. Ә ял көндәрендә иһә Арыҫлановтар өсөн туғандары менән осрашыу, аралашыу ғаилә йолаһына әүерелгән. **Йәйге** селлә лә, **көҙгө** ямғыр ҙа, **ҡышҡы** ыжғыр буран да быға ҡамасау була алмай.

Илмира Арыҫлānованың **оҫта** хужабикә, ире өсөн **һөйөклө** ҡатын, ә балаларына **хәстәрлекле** әсәй икәне **нурлы** йөҙөндә сағыла. Яҡындарыңа ҡарата һөйөү, йәшәүгә дәрт бер ҡасан да һүрелмәһен! (И. Ҡолбахтина).

Сифат дәрәжәләре			
төп	**сағыштырыу**	**артыҡлыҡ**	**аҙһытыу**
тәмле	тәмлерәк	ныҡ тәмле	тәмле генә

ҠЫЛЫМ.
Ҡылым тураһында дөйөм төшөнсә. Хәбәр һөйкәлеше.

1-се күнегеү. Терәк һүҙҙәргә таянып таблицаны тултырығыҙ. *Йәшәргә, өмөтләнергә* ҡылымдарын барлыҡ һәм юҡлыҡ формаһында зат һәм заман менән үҙгәртегеҙ. Парлап эшләгеҙ. Берегеҙ барлыҡ, икенсегеҙ юҡлыҡ формаһын яһаһын.

зат / заман	Хәҙерге заман	Шаһитлы үткән заман (ни эшлә**не**?)	Шаһитһыҙ үткән заман (ни эшлә**гән**?)	Киләсәк заман
Мин	ышанам			
Һин		ышандың		
Ул			ышанған	
Беҙ				ышанырбыҙ
Һеҙ				
Улар				

2-се күнегеү. Дөрөҫ яуаптарҙы билдәләгеҙ.

1. Шаһитлы үткән заман формаһын яһаусы ялғауҙар:
а) -ҙы/ -ҙе, -ҙо/-ҙө, -ды/-де, -до/-дө
б) -ған/-гән, -ҡан/-кән
в) -ның/-нең, -тың/-тең

2. Ҡылымдың морфологик категориялары:
а) килеш, һан, эйәлек
б) дәрәжә, төркөмсә, хәбәрлек
в) зат, һан, заман

3. Киләсәк заман формаһындағы ҡылымдарҙы күрһәтегеҙ:
а) бара, килә, оса
б) барыр, килер, осасаҡ
в) барҙы, килгән, осто

Ҡылымдың бойороҡ, шарт, теләк, ниәт-маҡсат һөйкәлештәре.

1-се күнегеү. Түбәндәге шиғыр юлдарында теләк һөйкәлешендә килгән ҡылымдарҙы күсереп алығыҙ.

1. Батыр күрһәм, шул батырлыҡ тигән
Тауға менгем килде.
Дан ҡапҡаһы күрһәм, шул ҡапҡаны
Шаҡып ингем килде (М.Кәрим).
2. Шат күңелем ҡылдарында
Уйнап алайым әле,
Ерем йәмен, халҡым ғәмен
Көйгә һалайым әле (Н. Хәбиров).
3. Хоҙайымдың рәхмәтенә
Мин лайыҡ булһам ине,
Аллам, тиеп типкән йөрәк
Иманға тулһа ине (Т.Кәримова).

____
____
____
____

2-се күнегеү. Түбәндәге таблицаны тултырығыҙ. Тәкдим ителгән ҡылымдарҙы затта һәм һанда үҙгәртегеҙ.

Мин		**беҙ**	
Һин	күр, күрһәң, күргең килә, күрмәксеһең	**һеҙ**	
Ул		**улар**	

Ҡылым төркөмсәләре.

1-се күнегеү. Ҡылым төркөмсәләренә ярашлы дүрт төркөмгә бүленеп эшләгеҙ. Бирелгән ҡылым нигеҙҙәренән беренсе төркөм исем ҡылым, икенсе – сифат ҡылым, өсөнсө – уртаҡ ҡылым, дүртенсе хәл ҡылым яһап, һөйләмдәр уйлап яҙығыҙ.

Өйрән, ышан, тот, йәшә.

____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____

2-се күнегеү. Дөрөҫ яуаптарҙы билдәләгеҙ.

1. Исем ҡылым –ғас/-гәс ялғауҙары менән яһала.
А) эйе
Б) юҡ.

2. Хәл ҡылымдың биш формаһы бар.
А) эйе
Б) юҡ.

3. *Байырға, тәккәберләнергә* һүҙҙәре сифат ҡылымға ҡарай.
А) эйе
Б) юҡ.

4. Сифат ҡылым һөйләмдә аныҡлаусы булып килә ала.
А) эйе
Б) юҡ

ҺАН

Һан тураһында дөйөм төшөнсә. Һандарҙың килеш менән үҙгәреүе.

1-се күнегеү. Һәр төркөмсәгә ҡараған һандар менән һүҙбәйләнеш төҙөгөҙ.

1. Төп һандар предметтың теүәл иҫәбен белдерә. *Бер, ике, өс....*

____

____

2. Рәт һандары предметтың һаналыу тәртибен күрһәтә. *Беренсе, икенсе, өсөнсө...*

____

____

3. Йыйыу һандары предметты йыйыу иҫәбен күрһәтә. *Берәү, икәү, өсәү...*

____

____

4. Бүлем һандары предметтарҙы тигеҙ өлөштәргә бүлеүҙе аңлата. *Берешәр, икешәр, өсөшәр...*

____

____

5. Сама һандары предметтың яҡынса иҫәбен белдерә. *Бишләп, егерме тирәһе, унлаған...*

____

____

6. Кәсер һандары предметтың бөтөн һәм тулы булмаған өлөштәрен билдәләү өсөн ҡулланыла. *Дүрт бөтөн ундан һигеҙ, Ғафури урамы туғыҙ кәсер бер (9/1).*

____

____

7. Үлсәм һандары – предметтың ауырлығын, күләмен, ҙурлығын белдергән төркөмсә. *Етеле лампа, алтылы калуш.*

____

____

АЛМАШ

Алмаш тураһында дөйөм төшөнсә. Алмаштарҙың төркөмсәләре.

1-се күнегеү. Нөктәләр урынына аҫта бирелгән һүҙҙәрҙе ҡуйып күсерегеҙ.

Һәр кем үҙе өсөн яуап бирә

Йәнегеҙ өсөн яуаплылыҡ үҙегеҙҙә. “Иғтибарлы булығыҙ, ____________________ үҙе һәм ҡуйылған бурыстары өсөн яуап бирәсәк. Тура юл менән барыусыға унан ситкә тайпылған зыян яһай алмаҫ”. (Изге Ҡөрьән, 5:105).

Кешеләр араһында _________________ тиеүселәр бар: “_____________ Юғары Көскә һәм Ҡиәмәт көнөнә ышандыҡ”. Әммә _______________ мөьмин түгел. Ышанабыҙ, тип әйтеп, ундайҙар Хоҙайҙы һәм уға инаныусыларҙы алдарға теләйҙәр. Әммә _________________ алдағандарын ғына аңламайҙар”. (Изге Ҡөрьән, 2:8, 9). (Имам Ш. Әләүетдиновтың “Камиллыҡҡа һәм иманға юл” китабынан).

Таяныс һүҙҙәр: Беҙ, һәр кем, ошолай, үҙҙәрен, улар.

2-се күнегеү. Өс төркөмгә бүленеп, бирелгән алмаштарҙы килеш менән үҙгәртегеҙ. Бер берегеҙҙең эштәрен тикшерегеҙ, баһа ҡуйығыҙ.
1-се төркөм: ошо, ул.
2-се төркөм: әллә кем, беҙ.
3-сө төркөм: һин, теге.

Килештәр	Алмаштар
Төп	
Эйәлек	
Төбәү	
Төшөм	
Урын-ваҡыт	
Сығанаҡ	

Рәүеш тураһында төшөнсә. Уның төркөмсәләре һәм төрҙәре.

1-се күнегеү. Таблицаның һәр бағанаһына 5-әр миҫал яҙығыҙ.

Төркөмсәләре	төп	ваҡыт	урын	оҡшатыу	күләм-дәрәжә	сәбәп-маҡсат
Һорауы	нисек? ни рәүешле?	ҡасан?	ҡайҙа?	нисек?	күпме?	ниңә? нилектән?
Миҫалдар	шәп, яй, ҡабалан	кисә, бая, иртәгә, яҙын	юғары, алыҫ, түбән, яҡын	уттай, айыуҙай, минеңсә	бер аҙ, бер юлы, байтаҡ	бушҡа, юҡҡа, юрый

2-се күнегеү. Рәүештең бөтә төркөмсәләрен дә файҙаланып, “Пәйғәмбәр тормошонан” тигән текст төҙөгөҙ.

Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре. Теркәүес, бәйләүес, киҫәксә.

1-се күнегеү. Төшөп ҡалған ярҙамсы һүҙҙәрҙе ҡуйып, эпостан өҙөктө күсереп алығыҙ.

Донъяла мәңге ҡалыр эш –
Донъяны матур төҙөгән,
Бағты мәңге биҙәгән –
Ул _____ булһа – яҡшылыҡ.
Күккә _____ осор яҡшылыҡ,
Һыуға _____ батмаҫ яҡшылыҡ,
Телдән _____ төшмәҫ яҡшылыҡ.
Бары эшкә баш булыр,
Үҙеңә _____, кешегә _____
Мәңге йәшәр аш булыр.

2-се күнегеү. “Кем ул – яҡшы кеше?” тигән темаға, ярҙамсы һүҙ төркөмдәрен ҡулланып, 5 тезис яҙығыҙ.

ЯБАЙ ҺӨЙЛӘМ СИНТАКСИСЫ

Һөйләм төрҙәре.

1-се күнегеү. Әйтелеү маҡсатына ҡарап, һөйләмдәрҙе хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәргә айырып йөрөтәләр. Һәр һөйләм төрөнә миҫал уйлап яҙығыҙ.

Хәбәр һөйләм:____

____

Һорау һөйләм:____

____

Өндәү һөйләм:____

____

2-се күнегеү. Түбәндә бирелгән бурыс тураһында текстан өҙөктө иғтибар менән уҡығыҙ, тейешле тыныш билдәләрен ҡуйығыҙ.

Аллаһҡа ғибәҙәт ҡылыу – кешенең төп бурысы

Бер Аллаһҡа ғына ғибәҙәт ҡылыу – кешенең төп бурысы__ Аллаһ Ҡөрьәндә кешеләргә: "Эй, кешеләр__ Һеҙҙе барлыҡҡа килтергән һәм һеҙҙән элек булғандарҙы барлыҡҡа килтергән Раббығыҙға ҒИБӘҘӘТ ҡылығыҙ – моғайын һеҙ тәҡүәлеләрҙән булырһығыҙ__" – тип әмер иткән (Ҡөрьән, "Һыйыр" сүрәһе, 2:21)___

Аҡыллы кеше бала сағынан уҡ үҙенең ата-әсәһенә ҡарата бурыстарын таный__ Шулай уҡ, кешенең үҙ-үҙенә ҡарата ла бурыстары байтаҡ: ашап-эсеү, йыуыныу, кейенеү һәм башҡаһы__ Әммә һәр кешенең төп бурысы – Аллаһ Тәғәләнең әмерҙәрен үтәү__ Ә Аллаһ Тәғәлә Үҙенә ышанған һәм буйһонған кешеләргә Йәннәт вәғәҙә иткән: "Аллаһтың сиктәре ошо__ Кем Аллаһҡа һәм Уның рәсүленә буйһона, Аллаһ уны аҫтында йылғалар ағып торған баҡсаларға индерер, ул унда мәңгегә ҡалыр, һәм был – бөйөк уңыш__" (Ҡөрьән, "Ҡатындар" сүрәһе, 4:13)

Үҙенә буйһонмағандарҙы иһә Аллаһ ғазап менән ҡурҡытҡан: "Кем Аллаһҡа һәм Уның рәсүленә буйһонмай һәм Уның ҡуйған сиктәрен уҙа, Аллаһ уны Тамуҡҡа индерер, ул унда мәңгегә ҡалыр, һәм уға – хурлыҡлы ғазап__" (Ҡөрьән, "Ҡатындар" сүрәһе, 4:14)

Шуныһы үкенес: күп кеше Аллаһты иҫенә лә төшөрөп ҡарамай__ Тимәк, уларға бөйөк уңыш – Йәннәт кәрәк түгел__ Тамуҡҡа төшһә ни ҙә, төшмәһә ни – уларға барыбер... (Дини сайттан).

Йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәр.

1-се күнегеү. Бирелгән исемдәрҙе хәбәр итеп, эйәләр уйлап яҙығыҙ.

Таҫтамал, ай, яулыҡ, мәсет, мулла, атай, бала, ...
Өлгө: *Кейем – яулыҡ. Ибраһим – мулла.*

2-се күнегеү. Таблицаны тултыр.

	Ҡағиҙәне яҙ	Миҫалдар килтер
Йыйнаҡ һөйләм		
Тарҡау һөйләм		

3-сө күнегеү. "Минең кейемем" тигән темаға тик йыйнаҡ һөйләмдәрҙән генә торған хикәйә яҙығыҙ.

Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре.

1-се күнегеү. Таблицаны тултырығыҙ.

№	Хәл төрҙәре	һорауҙары	миҫал
1.	Рәүеш хәле	Нисек? Ни рәүешле?	Илһам **яҡшы** уҡый.

2-се күнегеү. Башҡорт телен һаҡлау планын тәҡдим итегеҙ.

Бер һәм ике составлы һөйләмдәр. Атама һөйләм.

1-се күнегеү. Түбәндәге һүҙбәйләнештәрҙе ҡулланып, ике составлы таркау һөйләмдәр яҙығыҙ.

Изге байрам, байрамға әҙерләнеү, тәмле-тәмле аштар, яңы кейем, ҡунаҡҡа саҡырыу, күңелле әңгәмә, ҡыҙыҡлы хәлдәр, шат балалар, ололар түрҙә, ашһыу оҫталары.

____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____
____

2-се күнегеү. Үҙегеҙҙе тикшерегеҙ. Нөктәләр урынына кәрәкле һүҙҙәр ҡуйып, һөйләмдәрҙе тултырып яҙығыҙ.

1. Эйә составынан һәм хәбәр составынан торған һөйләм ________________________ һөйләм тип атала.
2. Йә эйә составы, йә хәбәр составы ғына булған һөйләмдәр ________________________ һөйләм тип атала.
3. Ике составлы йыйнаҡ һөйләмдәр ________________ һәм __________________ тора.
4. Ике составлы тарҡау һөйләмдәр ___________________ һәм ______________________ тора.

Хәбәр составы ғына булған бер составлы һөйләмдәр

1-се күнегеү. Бирелгән һөйләмдәрҙе тикшерегеҙ. Хәбәрҙәр нисәнсе зат ҡылымдарынан килеүен асыҡлағыҙ.

1. Рамаҙан айында ураҙа тоторға ниәтләнәм, намаҙ уҡымайым.

2. Был сайтта Рамаҙан айы, ураҙа хаҡында яҙылған мәҡәләләрҙе уҡып,

күберәк мәғлүмәт ала алаһығыҙ.

2-се күнегеү. Бирелгән ҡылымдар менән бер составлы һөйләмдәр уйлап яҙығыҙ.

Тоталар, һөйләнеләр, өйрәтәләр, ашайҙар.

3-сө күнегеү. Башҡорт халыҡ мәҡәлдәре һәм әйтемдәре китабынан өс эйәһеҙ һөйләм табып яҙығыҙ.

Тулы һәм кәм һөйләмдәр

1-се күнегеү. Таблицалағы һөйләмдәрҙе тикшерегеҙ. Тулы һәм кәм һөйләмдәр тураһында ҡағиҙә сығарығыҙ.

Тулы һөйләмдәр	Кәм һөйләмдәр
– Һеҙ ҡайҙан килдегеҙ? – Был ауыл һиңә оҡшаймы? – Һин иртәгә мәсеткә бараһыңмы? – Һеҙҙең хәлдәрегеҙ нисек?	– Ауылдан. – Эйе. – Барам. – Яҡшы.

2-се күнегеү. "Әҙәбиәттә әсәй образы" темаһына ете һорау төҙөп яҙығыҙ. Иптәштәрегеҙ уларға кәм һөйләмдәр менән яуап бирһендәр.

1.____
____

2. ____
____

3. ____
____

4. ____
____

5. ____
____

6. ____
____

7. ____
____

3-сө күнегеү. Һорауҙарға яуап бирегеҙ.

1. Ниндәй һөйләмгә башҡа һөйләмдәр, исеменән сығып, "түбәнһетеп ҡарай"?____

2. Ниндәй һүҙҙәр "өндәшә?" ________________________________

3. Ниндәй һөйләмдәр бер генә һүҙҙән дә тора ала?_______________
____

4. Ниндәй һөйләмдәрҙең атамаһы "бөхтә" мәғәнәһен бирә?________
____

5. "Өндәргә, бойорорға яратыусы" һөйләмдәр әйтегеҙ.

____

Ҡушма һөйләм тураһында дөйөм төшөнсә

1-се күнегеү. Таблицалағы текстарҙы уҡығыҙ. Һәр һөйләмдең грамматик нигеҙен билдәләгеҙ. Текстар нимәһе менән айырыла?

Бына һин Аллаһы тәғәләнең ризалығы өсөн яҡшылыҡ эшләйһең. Кешеләр һөйөнәләр. Һиңә рәхмәт әйтәләр.	Бына һин Аллаһы тәғәләнең ризалығы өсөн яҡшылыҡ эшләйһең, кешеләр һөйөнәләр, һиңә рәхмәт әйтәләр.

2-се күнегеү. Түбәндәге күнегеүҙә мәҡәлдәр буталып бирелгән, парҙарын табып, буш шаҡмаҡтарға тейешле һандарҙы яҙығыҙ.

1	Аҡса тарат,		асҡысы – белем.
2	Белемле үлмәҫ,		ир ҡәҙере-белемдә.
3	Белемлегә йот юҡ,		белемһеҙ көлмәҫ.
4	Донъя-йоҙаҡ,		уҡымаһаң, белгәнең дә онотолор.
5	Ер ҡәҙере-игендә,		уҡыған мең һөнәрле.
6	Китап уҡыһаң, белемең артыр,		уҡымаған ил туҙыр.
7	Уҡыған ил уҙыр,		белем йый.
8	Наҙан бер һөнәрле,		белемһеҙгә ҡот юҡ

3-сө күнегеү. Китап, уҡыу тураһында өс афоризм яҙып алығыҙ.

____
____
____
____
____
____
____
____

Теҙмә ҡушма һөйләм. Теркәүесһеҙ һәм теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәр.

1-се күнегеү. Тексты күсереп яҙығыҙ. Ҡалын хәрефтәр менән бирелгән һөйләмдәрҙең баш киҫәктәренең аҫтына һыҙығыҙ. Һығымта яһағыҙ.

Динебеҙҙә ғәйбәттең гонаһы зина ҡылыуға тигеҙ, тип әйтелә. **Алла күп кәмселекте ғәфү итә, ләкин ялған һүҙ һөйләү ғәфү ителмәй.**

Ғәйбәт һөйләп, нахаҡ тағып, бер кешене төрмәгә ултырталар. **Был кеше төрмәнән сыға, ғәйбәтсе уның янына килә, ғәфү итеүен һорай.** Төрмәнән сыҡҡан кеше мендәр алып сығырға ҡуша. Алып сыҡҡас, мендәрҙең тышын йыртып, йөнөн туҙҙыра. Унан ялған һөйләүсегә шул йөндө кире тултырырға ҡуша. «Нисек быны йыйып бөтәйем? Был мөмкин түгел», – ти ғәйбәтсе. «Бына шулай, әйткән һүҙҙе, таралған ғәйбәтте кире йыйып булмай. Һине ғәфү итә алмайым», – ти ғәйбәттән зыян күргән кеше.

Динебеҙҙә ғәйбәт һөйләгән кешенең сауаптары кемде һөйләйҙәр – шуға күсә. **Рәнйетелгән кешегә тау һымаҡ сауап килә, ялғанды һөйләүсе кеше күп нәмәнән яҙа.**

Эйәртеүле ҡушма һөйләм.

1-се күнегеү. Түбәндә бирелгән баш һөйләмдәргә эйәрсән һөйләмдәр өҫтәп яҙығыҙ. Тыныш билдәләренә иғтибар итегеҙ.

1. Беҙ тик дөрөҫөн генә һөйләйбеҙ, сөнки ____________________________
____.

2. ____, имам вәғәз һөйләй башлағайны.

3. Шул асыҡланды: ____
____.

2-се күнегеү. Схемаларға ярашлы һөйләмдәр төҙөгөҙ.

1) [ ]: ( ). ____
____
____.

2) ( ), шуға [ ].____
____
____.

3) [ ], сөнки ( ).____
____
____.

3-сө күнегеү. Ваҡытлы матбуғаттан ике эйәртеүле ҡушма һөйләм табып яҙығыҙ. Синтаксик анализ эшләгеҙ.

____
____
____
____
____
____
____
____
____

Эйәрсән һөйләм төрҙәре тураһында дөйөм төшөнсә

1-се күнегеү. Һөйләмдәрҙе тулыландырып, эйәртеүле ҡушма һөйләмдәр төҙөгөҙ. Эйәрсән һөйләмдәрҙең төрөн билдәләгеҙ.

1. Мин шуға шатланам: ____.
2. ____, шуның белеме тәрән була.
3. Әгәр кеше ысн күңелдән ғилемгә ынтылһа, ____.
4. Шундай әҙәмдәр була: ____.
5. Ата-әсәһе нисек кенә тырышһа ла, ____.

2-се күнегеү. Һорауҙарға яуап бирегеҙ.

1. Эйәрсән һөйләмдәрҙең нисә төрө бар? ____

2. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдәр теҙмә ҡушма һөйләмдәрҙән нимә менән айырыла?____

3. Тултырыусы эйәрсән һөйләмдең һорауҙары ниндәй?____

4. Эйәртеүле ҡушма һөйләмдә һөйләмдәр үҙ-ара ниндәй тыныш билдәләре менән бәйләнә? Миҫалдар килтерегеҙ. ____

Эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү саралары

1-се күнегеү. Ҡалын хәрефтәр менән бирелгән һөйләмдәрҙе күсереп алығыҙ, синтаксик анализ эшләгеҙ, схема төҙөгөҙ. Эйәрсән һөйләмдәрҙең баш һөйләмгә бәйләнеү сараларын асыҡлағыҙ.

Бәрәкәт

Аллаһ Тәғәләнән беҙ нимә һорайбыҙ, Ул шуны бирә. Аллаһтың биргән ниғмәттәрен һанар булһағыҙ, һанап бөтөрә алмаҫһығыҙ.

Аллаһ Тәғәлә үҙенең сикһеҙ рәхмәте менән бирә торған ниғмәттәрҙең береһе –Бәрәкәт.

Бәрәкәт һүҙенең мәғәнәһе шул: ул артыуҙы һәм күбәйеүҙе белдерә. Ҡайһы бер ғалимдар уға ошондай аңлатма бирә: аҙҙың да файҙаһы күп булыуы мөмкин. Икенсе төрлө әйтһәк, нимәнеңдер ҙә булһа көтөлгәнгә ҡарағанда күберәк килеп сығыуы.

Һәр әйберҙең дә үҙ бәрәкәте бар:

Мал-мөлкәттең бәрәкәте – уның өҙөлмәүе һәм файҙалы булыуы.

Ғаиләнең бәрәкәте – уның имен һәм тыныс булыуы.

Ғүмерҙең бәрәкәте – уның оҙон һәм игелек менән тулы булыуы.

Ғилемдең бәрәкәте – уны аңлау һәм уның буйынса ғәмәл ҡылыу.

Балаларҙың бәрәкәте – уларҙың игелекле булыуҙары.

Күреүебеҙсә, бәрәкәт – ул бөтә яҡшылыҡ һәм изгелектең йыйылмаһы (Интернет селтәренән).

____
____
____
____
____
____
____

2-се күнегеү. Мәҡәлдәр китабынан эйәртеүле ҡушма һөйләм булған 2 мәҡәл күсереп алығыҙ, эйәрсән һөйләмдәрҙең баш һөйләмгә бәйләнеү сараларын билдәләгеҙ.

____
____
____
____
____
____

Синтаксис буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау

1-се күнегеү. Мәҡәлдәрҙе тулыландырып яҙығыҙ. Ҡушма һөйләмдәрҙең төрөн билдәләгеҙ.

1. Ил көйөнгәндә көйөн, ил ________________________________
2. Илгә ҡушылһаң, ир булырһың, илдән айырылһаң, ____________ ____.
3. Илдең биле ныҡ булһа, ирҙең ___________________________ ____.
4. Сит ерҙә солтан булғансы, үҙ ______________________________ ____.
5. Тау билһеҙ булмаҫ, әҙәм ________________________________.
6. Ташлаһаң илеңде, _____________________________________.
7. Халыҡҡа хыянат – ____________________________________.

2-се күнегеү. Дөрөҫ яуаптарҙы билдәләгеҙ.

1. Һөйләмдең әйтелеү маҡсаты буйынса төрөн билдәләгеҙ.

Яҡты булһын киләсәгең,
Илем-илкәйем. (М. Тайсина)

а) өндәү
б) һорау
в) хәбәр
г) бойороҡ

2. *Тыуған ил ҡайҙа ҡушһа, ир-егет шунда барыр*. Эйәрсән һөйләмдең төрөн билдәләгеҙ.

а) эйә һөйләм
б) маҡсат һөйләм
в) урын һөйләм
г) сәбәп һөйләм

3. Йыйнаҡ һөйләмде билдәләгеҙ.

а) Өфөлә йәшәй.
б) Мин Өфөнән.
в) Өфө матурлана.
г) Матур Өфө.

СТИЛИСТИКА

Йәнле һөйләү стиле.

1-се күнегеү. Кросвордты сисегеҙ.

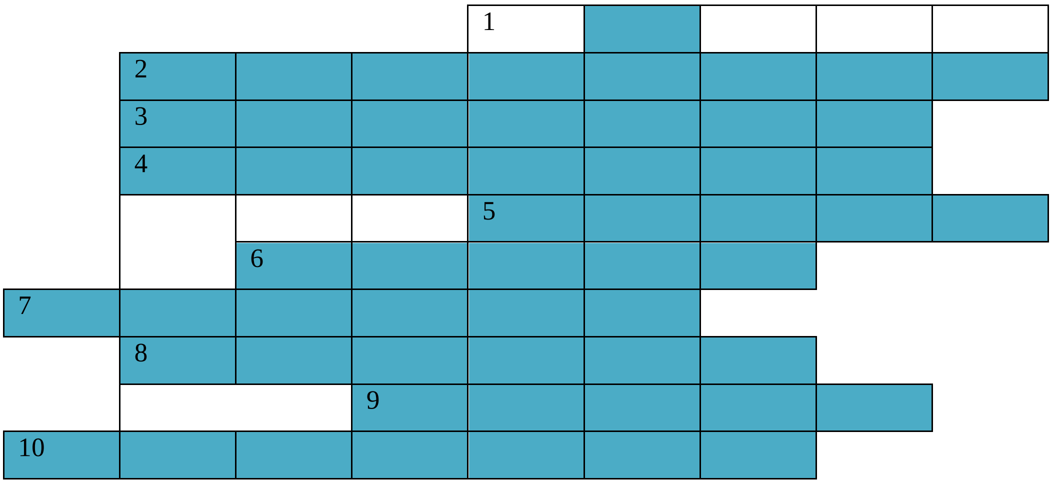

1) Мосолман дине.
2) “Ғәлиә” мәҙрәсәһенә нигеҙ һалыусы.
3) Мосолман календары буйынса 12-се ай.
4) Башҡорт мәғрифәтсеһе, шағир.
5) Ислам динендә ай тәҡүиме.
6) Миләди йыл иҫәбе башланыуға сәбәп булған пәйғәмбәр исеме.
7) Ғәрәп һүҙе, сит ергә күсенеү тигәнде аңлата.
8) Ҡорбан ғәйетенән һуңғы өс көн йәғни, зөлхизә айының 11,12,13-сө көндәре нисек атала?
9) Сәғүд Ғәрәбстанындағы ҡала.
10) Иң изге ай.

2-се күнегеү. Ислам әҙәбе хаҡында диалог яҙығыҙ.

Матур әҙәбиәт стиле

1-се күнегеү. 4-се күнегеүҙәге текстан дин өлкәһенә ҡараған һүҙҙәрҙе табығыҙ һәм аңлатмалы һүҙлектәрҙән мәғәнәләрен яҙығыҙ.

намаҙ – *мосолмандарға фарыз булған биш ғәмәлдең икенсеһе, балиғ булған кеше үтәргә тейеш булған ғибәҙәт.*

2-се күнегеү. Ислам динен яҡтыртҡан әҙәби әҫәрҙән өҙөк килтерегеҙ. Стиль яғынан анализ яһағыҙ.

Фәнни стиль.

1-се күнегеү. Таблицанан терминдарҙы табығыҙ. “Башҡорт теленең академик һүҙлегенән” уларҙың мәғәнәләрен яҙығыҙ.

Д	И	О	С	П	Ч	Б	Ә	Т
А	Н	М	О	О	Н	Ә	К	У
И	А	Я	Л	М	А	Р	Ә	Б
С	Л	Т	М	Л	Ы	Ҡ	И	А
У	А	Л	А	Т	Ф	И	Б	Л
И	М	И	М	А	Т	Т	Ә	Л
Н	А	Ф	И	Н	А	Р	С	Б
М	М	А	Ҙ	Ғ	Р	Ә	Х	И

2-се күнегеү. Кроссвордты сисегеҙ.

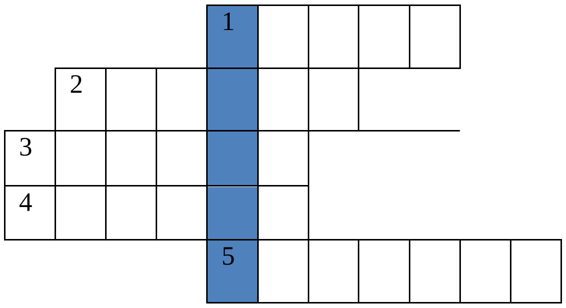

1. Фәнни стилдең икенсе атамаһы.
2. Фәнни эштәрҙә икенсе бер авторҙың һүҙҙәре.
3. Фәнни эш төрө.
4. Фәндең ниндәйҙер бер өлкәһен аңлатҡан һүҙ йәки һүҙбәйләнеш.
5. Фәнни стиль ниндәй телмәр формаһында тормошҡа ашырыла?

Публицистик стиль

1-се күнегеү. Нияз Сәлимовтың “Башҡорт әҙәби теленең публицистик стиле” (Өфө: Китап, 2005, 12-се бит) китабынан публицистик стилдең төркөмдәрен һәм жанрҙарын яҙып алығыҙ.

2-се күнегеү. “Ни өсөн мәктәптәрҙә дин дәрестәрен индерергә кәрәк?” тигән темаға публицистик мәҡәлә яҙығыҙ.

Рәсми йәки эш ҡағыҙҙары стиле.

1-се күнегеү. Тексты тәржемә итегеҙ.

Свидетельство № 225

Дана гражданину Миникай Габделхай Минникаевичу в том, что он на основании протокола №2 от 6 марта 2018 г. местной мусульманской религиозной организации “Махалля” д. Алга муниципального района Давлекановский район Республики Башкортостан Центрального духовного управления мусульман России назначен на должность муадзина вышеуказанной организации. Гражданин Миникай Г.М. обязан правильно исполнять религиозные обряды в соответствии с Шариатом Ислама и решениями Центрального духовного управления мусульман России, соблюдать при этом законы нашего государства и нести за это ответственность.

2-се күнегеү. Үткәреләсәк сараға саҡырыу яҙығыҙ.

Хаттар стиле.

1-се күнегеү. Тексты тәржемә итегеҙ. Хат стиле тураһында һөйләгеҙ.

Р. Ғариповтың тормош иптәшенә яҙған хат өҙөктәре

Надя, дорогая!

Дети мои!

Как я хочу писать вам что-то светлое, хорошее , смешное, но – никак не могу...

Жизнь моя – какой-то “чертов круг”. И связана с какой-то большой жизнью моего народа, с моими убеждениями о нём, с любовью к нему, я хочу что-то от себя оставить ему, хочу быть чем-то полезным ему, нужным...

Трудно жить честному, а приспосабливаться, гвоорить то, о чем я не думаю, я не умею и не хочу. Без этого я не имею права писать. А меня читают и знают мои башкиры и ждут от меня что-то , и я должен считаться с ними – раз я живу для них и пишу.

2-се күнегеү. Үҙегеҙгә таныш булған әҫәр тураһында уның авторына ҡыҫҡа хат-баһалама яҙығыҙ.

Дини стиль.

1-се күнегеү. Ислам динендәге билдәле пәйғәмбәрҙәрҙең исемдәрен яҙығыҙ.

2-се күнегеү. Дин тураһында мәҡәл-әйтемдәр яҙығыҙ.

3-сө күнегеү. «Бөгөнгө йәмғиәттә диндең роле» темаһына эссе яҙырға.

БАШҠОРТ ӘҘӘБИ ТЕЛЕ ТАРИХЫ

Башҡорт әҙәби теле һәм уның тарихы.

1-се күнегеү. Әҙәби телдең төп билдәләрен яҙығыҙ.

2-се күнегеү. Тел тураһында 5 мәҡәл яҙығыҙ.

3-сө күнегеү. 5-се күнегеүҙәге тексты ексҡа таянып “Башҡорт әҙәби теленең өлгөлө әйтелеше” темаһына цитаталы план яҙығыҙ

Башҡорт яҙыуы тарихы

1-се күнегеү. Башҡорт яҙыу тарихының дүрт дәүерен яҙығыҙ

2-се күнегеү. Башҡорт алфавитын булдырыуҙа ҡатнашҡан ғалимдар тураһында ҡыҫҡаса белешмә яҙығыҙ.

4-се күнегеү. XX быуат башында башҡорт телендә сыҡҡан журналдар тураһында мәғлүмәт яҙығыҙ.

Яҙма сығанаҡтар һәм уларҙың әһәмиәте.

1-се күнегеү. Яҙма ҡомартҡыларҙы өйрәнеүсе фәндәрҙең бәйләнешен схема рәүешендә күрһәтегеҙ.

2-се күнегеү. Түбәндәге төшөнсәләргә аңлатма яҙығыҙ.

Хикәйәт – ____

Намә – ____

Рисалә – ____

Хикәйә – ____

Шәжәрә – ____

Повесть – ____

3-сө күнегеү. Башҡорт яҙма сығанағтарын өйрәнгән ғалимдар, уларҙың хеҙмәттәре тураһында ҡыҫҡаса белешмә яҙығыҙ.

____
____
____
____
____
____
____
____

4-се күнегеү. Баҫма әҙәбиәттән бер әҫәргә лингвистик анализ яһағыҙ.

____
____
____
____
____

____
____

ЙӨКМӘТКЕҺЕ

ФОНЕТИКА...2
Телмәр өндәре. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр. 2
Башҡорт алфавиты. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре. 3
Сингармонизм...4
Ижек..5
Һуҙынҡы өндәрҙең үҙгәреше...7
Баҫым...5
Тартынҡы өндәрҙең үҙгәреше. 8
Орфоэпия...9
Орфография. 9
ЛЕКСИКА 11
Лексика тураһында төшөнсә. Һүҙ мәғәнәһе. 11
Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге. Күсмә мәғәнәһе. 12
Синоним 14
Антонимдар..15
Омонимдар..16
Фразелогик берәмектәр 17
Лексикография..18
Килеп сығышы яғынан башҡорт теленең лексикаһы......................................19
Актив һәм пассивлыҡ күҙлегенән..20
хәҙерге башҡорт теленең лексикаһы...20
Диалект һүҙҙәр..21
Иҫкергән һүҙҙәр. Яңы һүҙҙәр 22
МОРФОЛОГИЯ...23
Исем. Исем тураһында төшөнсә. Исемдәрҙең һан менән үҙгәреүе..................23
Исемдәрҙең эйәлек һәм хәбәрлек категориялары. 24
Исемдәрҙең килеш менән үҙгәреше...25
Сифат. Сифат дәрәжәләре. 26
Төп һәм шартлы сифаттар. 27
Ожмах сәскәләрен тәрбиәләү серҙәре. 27
Ҡылым. Ҡылым тураһында дөйөм төшөнсә. Хәбәр һөйкәлеше. 28
Ҡылымдың бойороҡ, шарт, теләк, ниәт-маҡсат һөйкәлештәре. 29

Ҡылым төркөмсәләре. 30
Һан. Һан тураһында дөйөм төшөнсә. Һандарҙың килеш менән үҙгәреүе. 31
Алмаш. Алмаш тураһында дөйөм төшөнсә. Алмаштарҙың төркөмсәләре...... 32
Рәүеш тураһында төшөнсә. Уның төркөмсәләре һәм төрҙәре.......................... 33
Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре. Теркәүес, бәйләүес, киҫәксә. 34
ЯБАЙ ҺӨЙЛӘМ СИНТАКСИСЫ 35
Һөйләм төрҙәре. 35
Йыйнаҡ һәм тарҡау һөйләмдәр.. 36
Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре... 37
Бер һәм ике составлы һөйләмдәр. Атама һөйләм. 38
Хәбәр составы ғына булған бер составлы һөйләмдәр....................................... 39
Тулы һәм кәм һөйләмдәр... 40
Ҡушма һөйләм тураһында дөйөм төшөнсә 41
Теҙмә ҡушма һөйләм. Теркәүесһеҙ һәм теркәүесле теҙмә ҡушма һөйләмдәр. 42
Эйәртеүле ҡушма һөйләм. 43
Эйәрсән һөйләм төрҙәре тураһында дөйөм төшөнсә... 44
Эйәрсән һөйләмдең баш һөйләмгә бәйләнеү саралары..................................... 45
Синтаксис буйынса үтелгәндәрҙе ҡабатлау 46
СТИЛИСТИКА 47
Йәнле һөйләү стиле. 47
Матур әҙәбиәт стиле... 48
Публицистик стиль 50
Рәсми йәки эш ҡағыҙҙары стиле. 51
Хаттар стиле... 52
Дини стиль. 53
БАШҠОРТ ӘҘӘБИ ТЕЛЕ ТАРИХЫ 54
Башҡорт әҙәби теле һәм уның тарихы 54
Башҡорт яҙыуы тарихы 55
Яҙма сығанаҡтар һәм уларҙың әһәмиәте. 56

БАШҠОРТ ТЕЛЕ

дәреслегенә эш дәфтәре

Лиц. на издат. деят. Б848421 от 03.11.2000 г. Подписано в печать 01.06.2020.
Формат 60Х84/16. Компьютерный набор. Гарнитура Times New Roman.
Отпечатано на ризографе. Усл. печ. л. – 3,9. Уч.-изд. л. – 3,7.
Тираж 10 экз. Заказ № 828

СП БГПУ 450000, г.Уфа, ул. Октябрьской революции, 3а